

Venäjän puolueiden kehitys

RISTO SÄNKIAHO

Johdanto

Yleinen liberalisointi, mikä oli tunnusomaista Euroopalle yhden sen hullun vuoden 1848 jälkeen, ei koskettanut Venäjää. 1800-luvun loppupuolisko olikin Euroopassa nykyaikaisen puoluelaitoksen syntyäikää. Vasta Japanille koettu tappio vuonna 1905 sai muutoksen pyörät pyörimään Venäjällä. Tuona vuotena maa koki ennennäkemättömän mielenosoitusaallon. Pietarista alkanut mellakointi, jonka tsaarin joukot tukahduttivat tappaen virallisen ilmoituksen mukaan 92 ihmistä, johti laajaan lakkoliikkeitään kaikkialla Venäjällä ja erityisesti nykyisen Puolan sekä Baltian alueilla. Mellakointiin osallistuivat niin armeijan sotilaat kuin talonpojatkin polttaen kartanoitakin (Luntinen 1981, 133 ja Moynahan 1994, 52). Poliittiset terroriteot käsiteltiin sotilastuomioistuimissa ja vuosina 1891–1901 jopa poliittiset mielenosoituksetkin, mikä vahvisti valtion yksinvaltaista perinnettä (Brzezinski 1967, 23).

Yksinvaltaisen järjestelmän oli vuonna 1905 joustettava uudistuksiin. Reformien katsottiin olevan vain paineita purkaa hävityn sodan aiheuttamaa yhteiskunnallista jännitystä. Niillä ei pyritty järjestelmän muutokseen (Paastela 1998, 509). Duuma valittiin vapailla mutta ei suhteellisilla vaaleilla. Sosiaalidemokraatit boikotoivat ensimmäisiä vaaleja, jolloin suurimmaksi ryhmäksi nousivat perustuslaillisten demokraattien puolue eli kadetit, jotka säilyttivät suurimman ryhmän aseman myös seuraavan vuoden

vaaleissa. Niissä sosiaalidemokraatit olivat mukana saaden kolmanneksi suurimman paikkamäärän. Näitä vaaleja ennen oli maaseutua suosiva vaalilaki muutettu edulliseksi varakkaille, mikä näkyi uuden duuman koostumuksessakin (Luntinen 1981, 116–117).

Vuoden 1912 vaaleissa lokakuulaiset, maltilliset liberaalit, pääsivät hallitsevaan asemaan. Puolueet olivat kuitenkin varsin hajanaisia ryhmittymiä. Puoluekirjo oli laaja. Poliittisen oikeisto-vasemmisto-jaon lisäksi oli lukuisa joukko vähemmistökansallisuuksien puolueita (Luntinen 1986, 290–291). Äänestysprosentti oli laskenut alkuinnostuksen 50 prosentista jo vuonna 1907 kahteenkymmeneen (Thatcher 1995, 18–20). Todellisuudessa duuma ei koskaan päässyt hallitsevaan asemaan, sillä maassa ei ollut mitään parlamentaarista hallintokäytäntöä. Duuma hajotettiin aina kun se ei tullut toimeen maan hallituksen kanssa.

Neuvostoliiton synty ja puoluevallan kehitys

Helmikuun (maaliskuu uuden kalenterin mukaan) vallankumouksessa sotaan väsynyt kansakunta (Pietarin varuskunnan joukot) otti vallan tsaarilta väliaikaisen hallituksen käsiin. Vallanvaihto oli suhteellisen veretön, sillä kaappauksessa sai surmansa vain 1 224 ihmistä. Väliaikainen hallitus ei saanut aikaiseksi rauhaa Saksan kanssa, minkä seurauksena tapahtui lokakuun (marraskuun) vallankumous.

Väliin mahtuivat epäonnistuneet vallankaappausyritykset, bolshevikien heinäkuussa ja kenraali Lavr Kornilovin johtama syyskuussa.

Vallan ottivat liki verettömässä vallankaappauksessa bolshevikit, joiden kannatus alkoi vähentyä uhkaavasti jopa neuvostoissakin. Leniniläinen puoluetoria oli näyttänyt voimansa. Vai oliko valta tarjolla kaikille ja vain bolshevikit tahtoivat tämän kaoksessa olevan yhteiskunnan itselleen?

Työläis- ja paikallisneuvostot olivat nähneet päivänvalon vuoden 1905 melskeissä. Niistä muodostuikin 1917 merkittävämpi ja enemmän kehitykseen vaikuttanut tekijä kuin konsanaan valitusta duumasta. Vuoden 1917 aikana valta oli neuvostoilla, sillä Pietarin neuvosto hallitsi vallan elementtejä (sotajoukot, posti ja rautatiet). Syksyllä 1917 neuvostoissa, erityisesti Pietarissa ja Moskovassa, enemmistöksi pääsivät bolshevikit, mutta heidän kannatuksensa laski vuonna 1918, kun luvattuja uudistuksia ei tullutkaan.

Perustuslakia säätävän kokouksen vaaleissa marraskuussa 1917 bolshevikit saivat vain 24 prosenttia äänistä, joita annettiin yli neljäkymmentä miljoonaa. Bolshevikit eivät uskaltaneet olla järjestämättä näitä vaaleja, joiden päivämäärä oli päätetty jo pitkälti ennen lokakuun kumousta. Suurin ryhmittymä vaaleissa olivat sosiaalivallankumoukselliset (40%). Äänestystulos oli korkealla vaihdellen suurten kaupunkien 70 prosentista maaseudun yli 80 prosenttiin (Thatcher 1995, 22–23). Perustuslakia säätävä kokous kokoontui vain kerran vuoden 1918 alussa. Kesäkuussa 1918 oikeistoeserrät ja menshevikit heitettiin ulos neuvostoista ja yhden puolueen diktatuuri oli nähnyt päivänvalon (Kivinen 1998, 35–37).

Vallanvaihto ja puolueen yksinvaltaisuus

Venäjän vallankumousta on useissa yhteyksissä kuvattu vallanvaihtona, sillä perusrakenteet pysyivät muuttumattomina. Vanhat feodaaliset valtarakenteet eivät kadonneet, ainoastaan muuttivat muotoaan (Melin 1996, 32). Kommunistisen puolueen ylivalta alkoi rakentua 1920-luvun alkuvuosina, kun monien virkojen täyttämiseen annettiin keskuskomitean tehtäväksi. Listat (nomenklatuura) loivat uuden ”puolueaateliston” entisen tsaarinaikaisen virka-aatelin

tilalle. Puoluefraktioiden kieltäminen vahvisti kommunistisen puolueen johdon kaikkivoipaisuutta (Kivinen 1998, 37–39 ja Paastela 1998, 530–534). Leninin markkinoimasta iskulauseesta ”sosialismin rakentamista ovat työläisneuvostot ja maan sähköistäminen” jäi jäljelle vain sähköistäminen. Uusi ”hallitseva luokka” oli syntynyt.

Nomenklatuura toimi uutena luokkana. Tärkeät ja puolueen valvontaa vaativat tehtävät luetteloitiin, ja tästä nomenklatuurasta tuli puolueen hallinnon väline. Näille paikoille päässeille ei ollut ensisijaisen tärkeää pätevyys vaan ideologinen ja poliittinen kyvykyys. Kun vielä vuonna 1922 puolueen sisäinen kontrollikomitea orgbyro antoi määräyksen ”puolueen aktiivisten työntekijöiden elinolosuhteiden parantamisesta”, alkoi tämän uuden hallitsevan luokan erottautuminen muusta ”rahvaasta”. Etuoikeudet koskivat niin ruoka-annoksia, vaatteita, asuntoja, erikoisosastoja junissa kuin virkistyslomiakin. Varsinainen nomenklatuurainstituutio perustettiin kesällä 1923 (Paastela 1998, 531).

Josif Stalinin kaudella siirryttiin trotskilaisesta maailmanvallankumouksesta sosialismin rakentamiseen yhdessä maassa, avantgardisesta neuvostotaiteesta socialistiseen realismiin ja työläisten paratiisista vankileirien saaristoon. NKP:n sisäiset puhdistukset olivat suurta valtapeliä, joissa puolueen johto turvasi oman asemansa. NKP:n etuoikeutetun aseman vuoksi suuri määrä ihmisiä pyrki tähän organisaatioon, sillä vain sen avulla pystyi turvamaan itselleen sosiaalisen nousun.

Stalinin kuoleman jälkeen käytiin lyhyt valтатаistelu, jonka seurauksena Nikita Hrushtshev sai vallan. Vuoden 1956 puoluekokouksessa hän hyökkäsi Stalinin harjoittamaa hirmuhallintoa vastaan ja ”suojasää” alkoi todellisuudessakin (Pesonen 1999, 149). Ilja Ehrenburgin samanniminen kirja oli ilmestynyt jo vuonna 1954. Uusi avoimuus näkyi ensin kirjallisuudessa. Nyt saivat painatusluvan niin Vladimir Dudintsevin *Ei ainoastaan leivästä* kuin myös Aleksandr Soltshenitsynin *Ivan Denisovitain päivä*.

Tästä Hrushtshevin puoluekokouspuheesta tuli uuden ajan virstanpylväs. Sen merkitys korostui erityisesti 60-lukulaisilla, jotka ottivat tämän puheen uudeksi uskontunnustukseksi. Tällaisena pidetään muun muassa Mihail Gor-

batshovia (Lehmusoksa 1996, 227). 60-lukulaiset olivat neuvostohistorian yhtenäisin sukupolvi. Nyt ensi kertaa kiellettiin isien pyhät arvot. Sukupolvien välinen kuilu syveni ja uudistusliikkeet saivat uutta voimaa taaksensa (Voronkov 1996, 146).

Uusi liberalisoitumisen oppi oli levinnyt sosialistisiin maihin. Tämä koettiin uhkana Neuvostoliiton sisällä. Prahan kevät ei saanut kukkia, sillä Leonid Brezhnevin mukana oli siirrytty ”pysähtyneisyyden aikaan”. Hrushtshevin aloittamasta suunnittelu- ja talousuudistuksesta siirryttiin entiseen aikaan, vaikka suunnittelun alueellisuus jäi voimaan mutta uudelleen perinteistä keskussuunnittelua ja puolueen valtaa korostaen. Talouden uudistukset katsottiin Neuvostoliiton valtarakenteita uhkaaviksi uudistuksiksi, joihin ei ollut varaa. Sotilasteollinen kompleksi oli ottanut haltuunsa talouden hoidon. Kylmä sota lietsoi asevarustelukilpaa, jonka kustannukset tulivat myöhemmin ”tähtien sodan” merkeissä liian kalliiksi Neuvostoliitolle. Virallisen tiedon mukaan 397 miljardin ruplan budjetista meni puolustukseen vain 4,8 prosenttia, mutta luultavasti suuri osa asevarustelun menoista oli myös momentilla kansantalouden rahoitus (57,5 prosenttia) (Laine 1991, 85).

Hrushtshevin kauden epäonnistuneet uudistukset muuttivat huomattavasti yhteiskuntaa. Vapauden tuulet olivat jo puhallelleet. Tämä näkyi 60-lukulaisena elokuvana, ja myöhemmin uudistukset ulottuivat muuallekin kulttuuriin (Stranius 1998). Suojasään jälkeisessä ajassa monet dissidenttiryhmittymät pääsivät julkisuuteen. Saharovilainen ihmisoikeusliike näki päivänvalon, reformisocialistit liittoutuivat Roy Medvedin ympärille ja jopa uskonnollisia toimintaryhmiä syntyi (Remnick 1997, 42–43).

Demokraattisen sentralismin hengessä ei vaikutusta alhaalta ylöspäin päässyt puolueessa syntymään. Byrokraattisen joustamaton ja perinteessään elävä hierarkkinen puoluekoneisto oli muodostunut kaiken kehityksen esteeksi. Kansan ääni ei kiirinyt Kremliin asti (Oliver 1968, 473–475).

Etykin jälkeen tuli uutta sisältöä rauhanomaiseen rinnakkaineloon, kun ihmisoikeudet siirtyivät moskovalaiseen retoriikkaan (Meier ja Meier 1981, 29). Ehkäpä vielä merkittävämpiä olivat lukuisat ihmisoikeusryhmät, joita perustettiin eri puolille Neuvostoliittoa. Näillä ryh-

millä ja ihmisoikeustaistelun henkilöitymisellä osin Boris Jeltsiniin oli suuri vaikutus Venäjän kehitykseen (Sharlet 1997 ja Dahrendorf 1990, 35–36).

Glasnost ja perestroika

Mihail Gorbatshovin tultua valituksi NKP:n pääsihteeriksi vuonna 1985 vasta 54-vuotiaana alkoi historiallinen muutosprosessi. Brezhnevin kautta seurasi Juri Andropov, mutta tämän uudistajana pidetyn johtajan kausi jäi varhaisen kuoleman vuoksi lyhyeksi. Sama toistui häntä seuranneen pääsihteerin kaudella. Toisaalta Konstantin Tshernenko oli valittu pikemminkin hidastamaan uudistuksia kuin niitä vauhdittamaan.

Keskuskomitea hyväksyi heti Gorbatshovin hallituskauden aluksi pyrkimyksen uudistaa taloutta. Seuraavana vuonna Gorbatshov hyökkäsi voimakkaasti keskussuunnittelujärjestelmää (Gosplan) vastaan. Alkoi ”avoimuuden” (glasnost) ja ”rakennemuutoksen” (perestroika) kausi, jonka puitteissa NKP:n oli kuitenkin säilytettävä johtava roolinsa. Iskusanana oli myös uskorenije (kiirehtiminen), sillä tulihan vihdoin ottaa kiinni länsimaat, jotka näyttivät erityisesti tietotekniikan kehityksen myötä karkaavan Neuvostoliitolta (Karppinen 1999, 32). Kehitys ei mennytkään aiottuun suuntaan. Prosessi aiheutti järjestelmän rapautumisen ja kansallisen yhtenäisyyden höllentymisen (Sakwa 1997, 12).

Boris Jeltsin nimitettiin Moskovan kaupungin johtoon joulukuussa 1985 ja seuraavana vuonna NKP:n keskuskomitean kandidaattijäseneksi. Jeltsinin kritiikki Gorbatshovin uudistuksia tai paremminkin uudistusten laiminlyöntejä kohtaan tiesi lähtöpasseja näistä asemista alkuvuodesta 1988. Samana vuonna Gorbatshov esitti vaalijärjestelmän muutosta ja hänet valittiin samana vuonna maan johtoon (puhemiehistöön puheenjohtajaksi).

Helmikuussa 1990 Grigori Javlinskin johtama piiri ehdotti 500 päivän ohjelmaa kapitalismiin siirtymiseksi. Maaliskuussa NL:n kansankongressi lopetti NKP:n monopoliaseman äänin 1 771–164 ja valitsi Gorbatshovin presidentiksi äänin 1 329–495.

Toukokuussa Jeltsinistä tuli Venäjän kansankongressin puhemies niukalla äänten enemmistöllä. Jeltsinin aloitteesta kansankongressi hy-

väkyi kesäkuussa äänin 907–13 suvereenisuusjulistuksen, jolla tavoiteltiin veto-oikeutta neuvostoaikaisiin lakeihin. Tästä tuli myöhemmin Jeltsinin määräyksestä Venäjän federaation ”itsenäisyyspäivä”.

Vuonna 1991 siirryttiin shokkihoidolla, hintojen vapauttamisella, markkinatalouteen. Ensin vapautettiin tukkuhinnat. Huhtikuussa myös vähittäishinnat, mutta valtion subventiot jäivät useisiin hintoihin. Hinnat nousivatkin heti kaksin- tai kolminkertaisiksi. Vapaalle yritystoiminnalle oli luotu perustuslailliset puitteet, mutta yhteiskunnan muut rakenteet eivät antaneet mahdollisuuksia todelliselle vapaalle kilpailulle. Kun sosialismiin voidaan siirtyä yhdessä yössä, niin kapitalismiin siirtymiseen tie on pitkä ja kivinen. Ralf Dahrendorf on Itä-Euroopan kehitystä tarkastellessaan katsonut poliittisten uudistusten vaativan kuusi kuukautta, taloudellisen järjestelmän uudistamisen kuusi vuotta ja kansalaisyhteiskunnan muuttamisen kuusikymmentä vuotta eli kaksi sukupolvea (Dahrendorf 2000).

Uudistuksen kriisit

Siirtymätaloudet ovat ongelmallisia monessa suhteessa. Samaan aikaan kun vanhaa pitää ajaa alas rakennetaan jo uutta. Nämä rakenteet ovat usein ristiriidassa keskenään ja aiheuttavat suurta sekaannusta tai jopa täysin mahdottoman yhtälön. Venäjä on kuitenkin useaan otteeseen noussut vastaavasta kaoottisesta tilasta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen tilanne oli tällainen, samoin maatalouden kollektivisointi johti sekin tuotantovoimien suunnattomaan tuhoutumiseen, ja vielä toisen maailmansodan jälkeen maa oli liki kehityksen nollatilanteessa (Kivinen 1998, 233).

Kesäkuussa 1991 Venäjän federaatiossa olivat presidentinvaalit, joissa Jeltsin sai 57,3 prosenttia äänistä. Yleisesti katsotaan, että kommunistit pyrkivät hajottamaan ääniä ”keksimällä” erilaisia ehdokkaita. Yksi näistä ehdokkaista oli Vladimir Zhirinovski. Tämä populistisi saikin 5,8 % äänistä varsin estottomalla vaalikampanjallaan ollen kolmanneksi suosituin ehdokas Jeltsinin ja Nikolai Rykovin (12,6 %) jälkeen (Valkonen 1996, 103).

Elokuussa kommunistijohtajat Gennadi Janajevin johdolla yrittivät vallankaappausta. Tä-

män taustalla vaikutti suuresti armeijan tyytymättömyys talousuudistukseen. Olihan armeija nyt uudessa tilanteessa, missä ei sen erikois-asemaa enää tunnustettu. Puolueansiot eivät olleet enää virassa etenemisen edellytyksiä. Suuri joukko poliittisia upseereita koki asemansa todella uhatuksi. Vallankaappauksen suunnittelu ja johto hoidettiinkin armeijan poliittisen hallinnon puitteissa (Salomaa 1995, 115–116). Armeija ei enää totellutkaan entiseen malliin kommunistisia johtajia. Maahanlaskujoukkojen komentaja kenraaliluutnantti Pavel Gratshev kieltäytyi toteuttamasta puolustusministeri Dmitri Jazovin käskyä hyökätä maahanlaskudivisioonalla Moskovaan. Joukot tulivat lähelle Moskovaa, mutta eivät koskaan edenneet perille asti (Yergin ja Gustafson 1995, 32).

Toinen suuri yllätys kaappausta yrittäneille oli kansan tuki uudistusvoimille. Toki jo 1980-luvulta lähtien kansaa oli osallistunut muutosta vaativiin mielenosoituksiin, mutta että kansa uhmasi nyt myös panssarivaunuja oli jotain aivan uutta entiselle neuvostojohdolle. ”Valkoisen talon” ympärille oli sulloutunut suuri ihmisjoukko, joka oli siellä koko kaappausten ajan yötä päivää (Troitski 1999, 45–46).

Syksyllä 1991 Jeltsin ei kuitenkaan hajottanut neuvostovallan aikana valittuja edustuselimiä, mitä on pidetty hänen suurimpana virheensä. Koska maassa ei ollut mitään puoluerakennetta, niin Jeltsin ei uskaltanut tehdä näitä ratkaisuja, sillä vaalien lopputulos olisi ollut täysin arvaamaton. Nyt hän joutui tasapainoilemaan uudistuspyrkimyksissään kommunistisen kansankongressin kanssa (Valkonen 1996, 103). Yhtäältä on katsottu, että Jeltsin pelkäsi sisällissotaa, jos nomenklatuuran etuja liiaksi vaarannettaisiin (Karppinen 1999, 253). Toisaalta Jeltsinille annettiin 1.11.1991 lähtien oikeudet hallita ukaaseilla yhden vuoden ajan, jolloin lainsäädäntöelimen merkitys ei ollut niin suuri (Åslund 1995, 59).

Huhtikuun 1993 hallitukselle voitollisen kansanäänestyksen jälkeen Jeltsin kutsui koolle perustuslakia valmistelevan kokouksen, johon kuului 700 edustajaa: kaksi edustajaa kustakin 89 hallinnollisesta alueesta sekä hallituksen, parlamentin, puolueiden ja etujärjestöjen edustajia. Presidentti ja parlamentti olivat tehneet omat pohjaehdotuksensa. Perustuslakikokous valmisteli lopullista versiota pääasiallisesti pre-

sidentin esityksen pohjalta. Heinäkuussa kokous hyväksyi uuden perustuslakiehdotuksen. Kiistaa oli myös siitä, mikä elin vahvistaisi uuden perustuslain. (Ryttilä 1993, 57–58).

Perustuslaillinen kriisi jatkui aina joulukuun 1993 kansanäänestykseen asti. Televisiopusheesaan 21.9.1993 Jeltsin esitti ukaasillaan muutoksia perustuslakiin, joiden avulla parlamentti voitiin hajottaa ja uudet vaalit toimittaa. Nämä toimenpiteet olivat vanhan Neuvostoliiton perustuslain vastaisia, mutta hallitus katsoi, ettei vanhan järjestelmän säädökset enää sitoneet sen toimintaa.

Onko oikotietä demokratiaan?

Uudessa tilanteessa olosuhteet Venäjällä olivat huonommat kuin monessa muussa entisessä sosialistisessa maassa, joiden historiassa joskus on ollut demokraattinen aikakausi, vaikkakin usein varsin lyhyt. Venäjä joutui lähtemään uudelle tielle ilman mitään pitkäkestoista poliittisten puolueiden perinnettä, sillä neuvostovalta oli lakkauttanut edeltävät puolueet, ilman kansalaisten syvää kiinnostusta politiikkaan ja vailla valtiollisten instituutioiden demokraattista perinnettä.

Monen muun siirtymätalouden tapaan maa siirtyi sosialismin yksipuoluejärjestelmästä kapitalismin suomaan puolueiden lukumäärän ”yltäkylläisyyteen”. Tähän moniarvoisuuteenhan oli jo harjoiteltu neuvostovallan viimeisissä vaaleissa. Uusia puolueita syntyi ”kuin sienii sateella” kaikissa entisissä sosialistisissa maissa. Venäjä ei ollut tästä mitenkään poikkeus, vaan sielläkin näki päivänvalon monet erilaiset poliittiset ryhmittymät (Hill 1997).

Vuoden 1987 aluevaaleissa oli jo joissakin vaalipiireissä käytössä usean ehdokkaan varsin monimutkainen vaalijärjestelmä (Lentini 1995a, 41–42). Vuoden 1989 valtiollisia vaaleja pidetään eräänlaisena Pandoran lippaan avaamisena. Tällöin ensi kerran Neuvostoliiton historiassa äänestäjällä oli valinnanvaraa useista ehdokkaista. Suorilla vaaleilla valittiin 1 500 edustajaa. 750 paikkaa oli jaossa valtakunnallisella listalla ja sama määrä jaettuna enemmistövaalipiireihin. Enää 399 enemmistövaalipiirissä oli tarjolla vain yksi ehdokas. Ehdokkaita näissä vaaleissa oli kaikkiaan 5 074. Vaaleilla valitun 1 500 edustajan lisäksi eri yhteisöt

valitsivat sisäisesti 750 edustajaa (White ym. 1997, 22–25 ja Lentini 1995a, 43–44).

Padot olivat murtuneet ja seuraavan vuoden alueellisissa vaaleissa ehdokkaita oli jo keskimäärin viisi jokaisessa yhden edustajan vaalipiirissä. Vuonna 1989 äänestysprosentti oli vielä koko maassa ”neuvostotasoa” eli 89,8 eikä se sanottavasti laskenut seuraavan vuoden vaaleissa. Kesäkuussa 1991 pidettiin Venäjän neuvostotasavallan presidentinvaalit, jolloin saatiin esimakua länsimaisesta henkilövaalista. Äänestyskelpoisista 74,7 prosenttia kävi uurnilla. Boris Jeltsinin äänisaalis oli 59,7 prosenttia.

Venäjän poliittinen järjestelmä

Aivan kuten talousuudistuskin, Venäjän poliittinen käytäntökin on sekoitus vanhaa ja uutta. Vanhaa ovat eräät kommunistisen puolueen järjestörakenteen pohjalle syntyneet uudet puolueet ja suuri osa poliitikoista, jotka ovat kuuluneet entiseen nomenklatuuraan. Vanha perinne näkyy myös valtarakenteessa eli presidenttivaltaisuudessa.

Presidenttivaltaisuus on ymmärrettävissä monesta eri näkökulmasta. Yhteiskunnallisen murrosprosessin aikana vallan saavat karismaattiset johtajat, jotka pyrkivät legitimoimaan organisatorisilla ratkaisullaan oman asemansa (Weber 1972, 130–141). Koska maassa ei ollut mitään yleistä legitiimiä edustuksellista poliittista elintä, oli ilmeistä, että poliittiseen johtoon oli nouseva yksi henkilö, mikä vastaisi Venäjän ja Neuvostoliitonkin perinnettä.

Muissa siirtymätalouksien maissa kansalaisyhteiskunta oli järjestäytynyt uudeksi poliittiseksi liikkeeksi usein vahvojen kansallisten tunnusten alla. Vastaavaa ei tapahtunut Venäjällä. Poliittiset puolueet jäivät järjestökannatukseltaan varsin pieniksi lukuun ottamatta kommunisteja, joilla oli vanha koneisto käytettävissään. ”Vallankumousta” ei tehty alhaalta ylöspäin vaan ylhäältä alaspäin. Muutosta vauhditti toki myös ruohonjuuritason toiminta, sillä kansalaisten mielenosoitukset olivat tärkeä katalysaattori Venäjän muutoksessa. Nämä kumoukselliset kansanjoukot eivät kuitenkaan pysty juuri koskaan hallitsemaan vallanvaihdon jälkeen, sillä uusi, usein kaoottinen tilanne vaatii kuria ja järjestystä (Dahrendorf 1990, 7–9).

Uusi valtarakenne legitimoitiin kansanäänes-

tyksessä uudesta perustuslaista joulukuussa 1993. Perustuslaki tuli hyväksytyksi 58,4 prosentin enemmistöllä. Äänestysprosentin ollessa vain 54,8 ei perustuslain takana ollut kuin osa kansalaisista. Perustuslaissa vahvistettiin järjestelmän presidenttivaltaisuus. Ehkäpä kansalaiset äänestivät enemmänkin tässä äänestyksessä Jeltsinin kuin perustuslain puolesta tai ehkäpä vielä enemmän kommunisteja vastaan, joilla oli vielä varsin vahva kannatus erilaisissa edustuselimissä. Samaan aikaan tehtyjen mielipidetiedustelujen mukaan perustuslain puolesta äänestäneetkään eivät uskoneet uudistuksen takaavan Venäjälle demokraattista kehitystä (White ym. 1997, 101–102).

Lainsäädäntö

Uusi varsin radikaali mutta toisaalta varsin sekava perustuslaki antoi venäläisille niin ihmisoikeudet kuin maan yksityisomistuksenkin. Duuman ja puolueiden tärkein tehtävä uudella Venäjällä oli lainsäädännön hoitaminen. Talousuudistuksessa nämä organisaatiot olivat lähinnä lainsäädäntöä jarruttavia elementtejä, sillä todella toimivan markkinajärjestelmän vaatimat lait antoivat odottaa itseään. Perustuslaissa mainitut oikeudet eivät vielä kaikki ole saaneet lainsuojaa.

Lainsäädäntöä hajauttaa myös 21 tasavallan oma lainsäädäntö sekä muiden alueellisten hallintoelinten mahdollisuus tehdä omia säädöksiään. Näiden alueellisten lakien ja säädösten tulee olla perustuslain mukaisia. Tätä perustuslaillisuutta valvoo Venäjän federaation perustuslakituomioistuin. Se koostuu 19:stä liittoneuvoston nimittämästä presidentin esittämästä tuomarista.

Lainsäädännön erään ongelman muodostaa duuman ja liittoneuvoston varsin erilainen koostumus. Liittoneuvostossa ei ole duumaa vastaavaa puoluejakoa, vaan suurin osa edustajista, jotka on valittu Venäjän 89 alueesta (subjektista) usein ex officio-periaatteella (toinen edustaja on toimeenpanosektorin edustaja, usein kuvernööri, ja toinen edustaa paikallista kansanedustuselintä) edustavat vain oman alueensa etuja. Tämä estää selkeiden poliittisten ohjelmien muodostamisen ja suunnitelmallisen toiminnan Venäjän kehittämiseksi. Keskushallinto ja paikallishallinto näyttävät olevan toi-

siaan vastassa käytännön toiminnassakin.

Tämä alueellinen hajanaisuus perustuu Jeltsinin ohjeeseen talousuudistuksen kaudelta (1991–1993) aluejohtajien vallan lisäämiseksi. Hänen mukaansa alueiden johtajien tulee ottaa niin paljon valtaa itselleen kuin mahdollista. Tämä toimenpide oli suunnattu kommunistijohtoista Kansalaisliittoa ja siihen kuuluvia tuotantolaitosten johtajia vastaan. Näin Jeltsin pyrki rajoittamaan tämän entisen neuvostovallan todellisen valtaeliitin toimintamahdollisuuksia (Yergin ja Gustafson 1995, 83).

Lainsäädännön aukkoja voidaan paikata presidentin antamalla ukaaseilla (ukaz=asetus), joilla maata on käytännössä hallittukin. Ukaasit on tarkoitettu vain sellaisille aloille, joilla ei ole vielä toimivaa lainsäädäntöä. Aukkoja löytyy yhä, vaikka ”lainsäädäntövimmassaan” liittokokous onkin tehtaillut suuren määrään lakeja, joiden heikko taso ja mahdolliset ”poraanreiät” ovat ilmeisiä.

On merkille pantavaa, että talousuudistuskin tehtiin pääasiallisesti pohjautuen presidentin ukaaseihin, ei lainsäädäntöön, koska duumassa erityisesti kommunistit vastustivat sitä. Niin tämä tärkeä uudistus hoidettiin ukaaseilla erityisesti vuosina 1993 ja 1994. Näiden lisäksi toimintaa ohjasi valtion omaisuuskomitean määräykset ja useat paikallistason säädökset (Lehtinen 1997, 34–35).

Perustuslaki turvaa yksityisen oikeuden maanomistukseen, mutta vain ukaaseilla ja osin myös paikallisella lainsäädännöllä on pyritty tällaisiin säädösuudistuksiin. Vuonna 2001 on saatettu voimaan maalain osa, joka mahdollistaa lähinnä teollisuusmaan myymisen. Kommunistit vetoavat vanhaan äitimaa-perinteeseen vastustaessaan maaomaisuuden myymistä. Heidän mielestään perinteisesti yhteisomistuksessa olleen maan pitää olla tulevaisuudessakin yhteisomistuksessa, sillä kukaan ei voi myydä omaa äitiäänkään (Rancour-Laferriere 1995, 223).

Parlamentarismi

Venäjän poliittinen kulttuuri on ollut muusta Euroopasta poikkeavaa. Maassa ei ole koskaan toiminut parlamentaarista järjestelmää. Neuvostoliiton hajoaminenkaan ei johtanut parlamentarismiin, koska kommunistiaikana valittu kansan-

kongressi oli liian vasemmistolainen näihin uudistuksiin nähden. Tästä elimestä päästiin eroon vasta vuoden 1993 duuman vaalien jälkeen.

Johtajavaltaisuus on ollut maantapa. Parlamentista muodostuikin äänekkäs oppositio, jolla ei ollut kovinkaan suurta valtaa. Toki asioiden hoidossa on siltäkin sanansa sanottavana, ja toki pääministerin tuli saada taaksensa enemmistö. Sen hankkimiseen perustuslaki soi kolme kierrosta ja usein presidentti joutui käyttämään arvovaltaansa valinnan onnistumiseksi. Duuman vastustuksen vuoksi Jegor Gaidar joutui toimimaan pitkän ajan varapääministerinä, kun Jeltsin oli samalla presidentti ja pääministeri. Perustuslainkin mukaan presidentti voi periaatteessa toimia ”pääministerinä”, sillä hänellä on niin halutessaan oikeus toimia hallituksen puheenjohtajana.

Asioiden päättämisessä tarvitaan todellinen enemmistö edustajista eli duumassa 226 ja liittoneuvostossa 90 ääntä riippumatta läsnäolevien edustajien määrästä. Liittoneuvosto ei käsittele kaikkia duuman päättämiä asioita. Liittoneuvosto on harvemmin koolla kuin duuma, sillä sen jäsenet joutuvat huolehtimaan myös oman alueensa asioista. Duuman kolmessa eri käsittelyssä hyväksymät lait voidaan hylätä liittoneuvostossa, mutta duuma voi kahden kolmasosan enemmistöllä (300 edustajaa) kumota tämän päätöksen. Sama enemmistö tarvitaan kumoamaan presidentin vetopäätös duuman ratkaisusta (Remington 1997, 75). Hajanaisessa duumassa saadaan vain harvoin näin suurta enemmistöä aikaiseksi.

Duuma on suurelta osin presidentin vallan alla, sillä hän hyväksyi vain noin puolet vuosina 1994–96 säädetyistä laeista. Tämä on omiaan turhauttamaan duuman toimintaa (Sakwa 1996, 135 ja Remington 1997, 75–77).

Vaalit ja puolueet

Vuoden 1989 vaalit mursivat vanhan poliittisen järjestelmän, sillä tämä monen ehdokkaan vaali johti uuden ja hajanaisen puoluejärjestelmän muodostumiseen, vaikka Gorbatshevinkin tarkoituksena olikin kommunistisen puolueen ylivalan turvaaminen uudessa demokraattisessa valtiotyhteisössä.

Erään lähtökohdan tarkastelulle antaa William Kornhauserin analyysi uudesta massayh-

teiskunnasta. Tässä järjestelmässä suuret massat, jotka eivät ole integroituneet järjestöjen kautta yhteiskuntaan, aiheuttavat epästabiilin tilanteen, sillä populistisella politiikalla voidaan mobilisoida suurikin osa kansaa vaaleissa jonkin ryhmittymän taakse. Tällainen toiminta vahvistuu taloudellisesti epävakaisissa oloissa, josta useimmiten mainittu esimerkki on natsismin nousu Saksassa (Kornhauser 1959, 14). Tätä mallia on edelleen kehitelty Erik Allardt, jonka mukaan massayhteiskuntaa kuvaa ihmisten atomisoituminen, sillä siitä puuttuvat sosiaalisen organisoitumisen siteet niin henkilökohdainten, välittömien suhteiden tasolla, välittäviensä sekundääriryhmien tasolla kuin myös kansallisella tasolla. Tällaisessa tilassa ihmiset ovat alttiita etsimään uusia ideologioita ja valmiita tukemaan totalitaarisia liikkeitä. ”Sosiaalisen rakenteen kannalta massayhteiskunta on harvojen ja voimattomien sekundääriryhmien yhteiskunta” (Allardt 1964, 119). Nämä lähtökohdat olivat läsnä Venäjän uudistuksessa, jonka seurauksena tulisi olla varsin vaihtuvat puoluekanatuksen muutokset ja kannatuksen vakiintumattomuus.

Duuman vaalit 1993

Joulukuun 12. päivänä vuonna 1993 duuman vaalien yhteydessä pidettiin myös kansanäänestys uudesta perustuslaista ja paikallisvaaleja maan eri osissa. Duuman vaaleihin lähdettiin presidentin ukaasien mukaisella vaalijärjestelmällä, sillä hajotettu parlamentti ei voinut laatia uusia vaalilakeja. Peräti 91 rekisteröidyllä puolueella tai ryhmittymällä oli mahdollisuus asettaa ehdokkaita, mutta vaaliosallisuus vaati ryhmittymältä 100 000 äänestäjän allekirjoituksen valtakunnalliseen vaaliin. Keräykseen ryhtyi 35 ryhmittymää, joista 21 sai listan kerätyksi. Näistä listoista kahdeksan jouduttiin hylkäämään. Kolmellatoista valtakunnallisella puoluelistalla oli asetettu yhteensä 1 717 ehdokasta (Lentini 1995b, 67–68 ja White ym. 1997, 107–110).

Vaaleissa oli valittavana kaikilla yli 18-vuotiailla äänestäjillä puolueiden valtakunnallisilta listoilta 225 edustajaa ja sama määrä yhden edustajan enemmistövaalipiireistä. Yhden edustajan vaalipiirien äänioikeutettujen määrät vaihtelivat tuntuvasti. Kun keskikoko oli 470 000

äänioikeutettua, niin Pohjois-Siperiassa oli yhdessä vaalipiirissä 13 800 äänioikeutettua ja kahdessa muussakin harvaan asutulla alueella olevassa vaalipiirissä vain 24 000 ja 32 500 äänioikeutettua (White ym. 1997, 116). Näiden enemmistövaalipiirien lopputulosta oli vaikea ennakoita, sillä osallistuihan vaaleihin niin lukuisa joukko puolueita ja erilaisia ryhmittymiä. Suuri osa näistä yhden edustajan vaalipiirien ehdokkaista oli sitoutumattomia. Valtakunnallisella listalla äänikynnys oli 5 prosenttia, jotta kaikki pienet ryhmittymät eivät olisi saaneet edustusta duumaan.

Vuoden 1993 duuman vaaleissa äänestysintolaski 54,8 prosenttiin, vaikka samaan aikaan oli kansanäänestys uudesta perustuslaista. Vielä vuoden 1991 presidentinvaaleissa kävi uurnilla 74,7 prosenttia ja huhtikuun 1993 kansanäänestyksessä 64,6 prosenttia. Kaikkiaan 7,5 prosenttia valitsijoista äänesti valtakunnallisessa puoluevaalissa kaikkia 13 puolueen ehdokkaita vastaan tai heidän äänensä hylättiin. Peräti kahdeksan puoluetta saavutti viiden prosentin äänikynnyksen ja pääsi jakamaan 225 valtakunnallista paikkaa. Vielä useampi puolue sai ehdokkaitaan läpi yhden edustajan vaalipiireistä. Yhdessä viidenneksessä näistä vaalipiireistä saavutti jokin ehdokas ehdottoman enemmistön. Näistä yhden ehdokkaan vaalipiireistä sitoutumattomia valittiin yhteensä 141, joista osa liittyi myöhemmin johonkin duuman lukuisista ryhmistä (White ym. 1997, 107–129 ja Wyman ym. 1995).

Sitoutumattomien suuri luku selittyy puoluejärjestelmän Moskova-keskeisyydellä. Puolueilla ei kommunisteja lukuun ottamatta ollut mitään maanlaajuisia organisaatioita, jonka avulla olisi voitu asettaa ehdokkaita maan eri osissa. Näissä yhden edustajan vaalipiireissä taisteli duuman paikasta yhteensä 1 586 ehdokasta. Liittoneuvostoon oli ehdolla 494 ehdokasta.

Vaalien kampanja oli kovasanaista. Jegor Gaidar haukkui Vladimir Zhirinovskin Hitleriksi. Jeltsiniä kutsuttiin massamurhaajaksi, Gaidaria nimitettiin konnaksi jne. Uusi, vasta syntymässä oleva puoluejärjestelmä ei todellakaan toiminut länsimaisen hienotunteisesti vaan käytti kaikki venäjän kielen ilmaisumahdollisuudet hyväkseen (Skillen 1995).

Vaalien jälkeen asetettiin Aleksander Sobjaninin johdolla virkamieskomitea tutkimaan vaa-

lien toimittamista. Työryhmän mukaan eräiden puolueiden kuten liberaalidemokraattien äänimääriä oli paisuteltu miljoonilla äänillä. Vastaavasti väitettiin, että perustuslain puolesta olisi äänestänyt vähemmän ihmisiä kuin oli ilmoitettu. Raporttia ei koskaan julkistettu, joten vain huhut jäivät elämään (Troitski 1999, 113).

Vaalien suurin yllättäjä oli Vladimir Zhirinovskin johtama liberaalidemokraattinen puolue. Tämän puolueen asemia vaaleissa auttoi se, että kaksi muuta äärikansallista ryhmittymää ei saanut keräytyä vaadittuja 100 000 allekirjoitusta, eivätkä ne voineet osallistua vaaleihin. Zhirinovski sai runsaasti tv-aikaa juuri ennen vaaleja, kun hänestä tehty ohjelma lähetettiin pyrkimyksenä leimata Zhirinovski äärioikeistolaiseksi populistiksi. Ohjelman vaikutus olikin aivan päinvastainen: kansalliskiihkossa elävät ihmiset olivatkin nyt löytäneet oman poliittisen kotinsa. Toinen suuri yllätys oli Venäjän naisten suuri suosio, sillä olihan Venäjä perinteisesti ja sosialistisellakin kaudellaan vahvasti patriarkaalinen yhteiskunta (Buckley 1997, 190–191).

Zhirinovskin suosio oli suurimmillaan pienissä kaupungeissa asuvien ja aseellisuuden työkentelevien työläisten keskuudessa. Näissä ryhmissä hänen puolueensa sai yli puolet annetuista äänistä. Työttömätkin äänestivät 44-prosenttisesti tätä puoluetta (Wyman ym. 1995, 128–129).

Talousoudistusta voimakkaasti ajava Venäjän Valinta sai vielä huomattavan kannatuksen (15,4 prosenttia äänistä), sillä suuri osa kansalaisista uskoi uudistukseen (Wyman ym. 1995, 137). Sama seikka selittää myös kommunististen ryhmien (kommunistit ja talonpojat) melko alhaisen kannatuksen. Toki prognooseissa oli marraskuun alussa luvattu Venäjän Valinalle jopa 50 prosenttia äänistä (White ym. 1997, 119). Suuressa maassa menevät ”roknoositkin” suuresti pieleen. Haastatteluihin perustuvat vaaliennusteet tarkentuivat joulukuuhun mennessä. Silloinkin arvioitiin Venäjän valinnan saavan 25 prosenttia äänistä ja liberaalidemokraateille ennustettiin vain kolmea prosenttia (White ym. 1997, 119).

Yhden edustajan vaalipiireistä tuli valituksi vain 219 edustajaa, sillä Tshetsheniassa ei järjestetty vaaleja ja eräillä alueilla vaaliosallistuminen oli alle 50 prosenttia eli vaalien tulosta

Taulukko 1. Duuman vaalien tulokset joulukuussa 1993.

	Puoluelista %	paikat	Enemmistö vaalipiirit	Yht.
Liberaalidemokraatit	22,8	59	5	64
Venäjän Valinta	15,4	40	30	70
Kommunistit	12,4	32	16	48
Naisten puolue	8,1	21	2	23
Agraaripuolue	7,9	21	12	33
Jabloko	7,8	20	3	23
Pres	6,8	18	1	19
Demokraattinen puolue	5,5	14	1	15
5 % äänikynnys				
Uudistuspuolue	4,1	–	4	4
Kansalaisunioni	1,9	–	1	1
Venäjän Tulevaisuus	1,3	–	1	1
Muut yhteensä	1,5	–	2	2
Sitoutumattomat	–	–	141	141
Kaikkia vastaan	4,4			
Hylättyjä ääniä	3,1			
Äänestysprosentti	54,8			

Lähde: White ym. 1997, 123.

ei voitu vahvistaa. Samoista syistä liittoneuvostonkin valittiin 178 edustajan sijasta vain 171.

Yleisesti ottaen äänestäjät pitivät vaaleja rehellisinä, mikä mielipide vain vahvistui vaali- taistelun aikana, sillä vaalien jälkeen tehdyissä haastatteluissa tämä kanta oli lisännyt suosiotaan parikymmentä prosenttiyksikköä. Eri- tyisesti kommunistien mielipiteet muuttuivat suuresti tässä kysymyksessä (+42). Suurin osa (67 %) venäläisistä oli vaalien jälkeenkin sitä mieltä, että yksikään puolue ei edusta hänen- laisensa ihmisen mielipiteitä. Eri-tyisesti äänes- tämättömät olivat tätä mieltä (84 %). Kommu- nistien äänestäjät (41 %) poikkesivat tässä ky- symyksessä muista (Wyman ym. 1995, 132– 133).

Yhden edustajan vaalipiireissä äänestettäes- sä (Uljanovskin alue) äänestäjät ilmoittivat va- lintaperusteena yli 70-prosenttisesti ehdokkaan saaneen aikaiseksi jotakin alueella tai yritystoi- minnassa. Toinen merkittävä valintaperuste oli ehdokkaan luotettavuus (57 %), jota seurasi re- hellisyys (45 %). Samalla alueella äänestäjät vielä uskoivat vaalien parantavan maan kehitys- tä (34 %). Toki suurin osa oli perinteistä ”vaa-

leilla ei saada aikaan muutosta”-linjalla (54 %) ja 12 prosenttia näki kaiken huononevan (Omelchenko ja Pilkington 1995, 153 ja 159).

Uusi duuma horjutti poliittisia valtarakentei- ta heti ensimmäisinä päivinään. Selvä enemis- tö (253–67) hyväksyi sekä vuoden 1991 että 1993 vallankaappausta yrittäneiden armahtami- sen. Tämä oli todellinen näpätys Jeltsinille. Presidentti ei käyttänyt tässä asiassa veto-oi- keuttaan (Valkonen 1996, 136–139).

Vuoden 1993–95 vaalikaudella haastattelu- tietojen mukaan taloudellinen lama sai aikaan suurta epäluottamusta harjoitettua politiikkaa kohtaan. Tänä aikana entinen kommunistien käytäntö oli huippusuositettu juuri vaalivuonna 1995. Tällöin 79 prosenttia vastaajista piti sitä parempana kuin silloista hallintoa (White ym. 1997, 182). Duuman poliittisissa voimasuhteis- sa tapahtui vuoden 1993 vaalien jälkeen koko vaalikauden ajan suuria muutoksia. Uudessa kapitalismissa puolueiden voimasuhteet muut- tuvat pörssikurssien tavoin (White ym. 1997, 184). Esimerkiksi Venäjän Valinta menetti 76 edustajastaan vaalikauden aikana 21. Suurin edustajamääränsä lisääjä oli Kotimme on Ve-

Taulukko 2. Duuman voimasuhteiden muutokset edustajapaikkoina vaalikaudella 1993–1995.

	1993 vaalit	1994 I	XII	1995 III	X
Liberaalidemokraatit	66	64	60	55	55
Venäjän Valinta	70	76	71	55	49
Kommunistit	48	45	46	46	47
Agraaripuolue	33	55	54	52	51
Naisten puolue	23	23	22	22	20
Jabloko	23	27	27	27	27
Pres	19	30	31	22	13
Demokraattinen puolue	15	15	15	8	11
Alueiden puolue	–	67	64	39	37
Kotimme on Venäjä	–	–	–	35	37
Rybkinin ryhmä	–	–	–	35	36

Lähde: White ym. 1997, 184.

näjä (puolue muuntui kansan suussa Nash dom Gazprom) -ryhmittymä (+37). Venäjä oli ainakin valitsijoiden mielestä siirtynyt ”kapitalismiin”, sillä 63 prosentin mukaan poliitikot ajavat vain omia etujaan.

Uusi vaalilaki

Duuman vuoden 1995 vaaleja edelsi pitkään kestänyt taistelu vaalilaista. Jeltsinin mielestä olisi yhden edustajan vaalipiireistä valittava 300 ja valtakunnalliselta puoluelistalta vain 150 kansanedustajaa. Perusteluiksi hän esitti puoluevallan vastustamisen, sillä vuonna 1993 valitussa duumassa Moskovan ”puoluepamput” pystyivät liiaksi vaikuttamaan asioihin. Todellisina syinä mainitaan kuitenkin Zhirinovskin puolueen ja kommunistien mahdollisen menestyksen estäminen. Ehdotettiin myös duuman ja presidentin kauden pidentämistä kahdella vuodella, sillä varsin kaoottisessa tilanteessa kaitettiin enemmän pitkäaikaista parlamenttityöskentelyä kuin repivää vaalitaistelua (White ym. 1997, 189–196).

Uusi vaalilaki tuli duuman käsittelyyn 1.11.1994. Se sisälsi edellä esitetyt paikkamäärät (300 yhden edustajan enemmistövaalipiiristä ja 150 koko maan puoluelistoilta) sekä ehtona vaaleihin osallistumiselle puolueilta vaadittavien allekirjoittajien määrän lisäämisen entises-

tä 100 000:sta 250 000:een. Duuma hyväksyi oman ehdotuksensa 13.3.1995 äänin 257 puolesta 36 vastaan. Ehdotuksessa kansanedustajia valittaisiin yhtä paljon puoluelistoilta ja yhden edustajan vaalipiireistä. Liittoneuvosto hylkäsi lain ja vielä sen seuraavankin muotoilun huh-tikuussa äänin 114–11. Valtakunnallisen ja alueellisen politiikan ristiriita oli ilmeinen. Duuma hyväksyi lopullisesti uuden vaalilain 11.5. äänin 302–73 eli yli vaadittavalla 2/3 enemmistöllä (300 edustajaa). Jo neuvostoaikana vaalien hyväksymiselle asetettu 50 prosentin äänestysosallistumisehto alennettiin uusien poliittisten olojen vuoksi 25 prosenttiin eli kaikissa enemmistövaalipiireissä odotettiin päästävän edes tähän tasoon (White ym. 1997, 192–193). Politikointi ei jäänyt tähän vaan uuden lain mukaiset yhden edustajan vaalipiirit muokattiin keskusvaalilautakunnassa hallituksen etujen mukaan yhdistelemällä entisiä maaseutualueita suuriin kaupunkeihin. *Gerrymandering* (vaalialueiden manipulointi) oli tullut Venäjälle.

Duuman vaalit 1995

Vuoden 1995 vaaleja varten oli 147 ryhmittymää rekisteröitynyt vaatimusten mukaisesti puoli vuotta ennen vaaleja, 67 ryhmittymää ryhtyi keräämään vaadittavia 250 000 allekirjoitusta (yhden edustajan enemmistövaalipiiri-

Taulukko 3. Duuman vaalien tulokset 1995.

	Puoluelista %	Enemmistö paikat	vaalipiirit	Yht.
Kommunistit	22,3	99	58	157
Liberaalidemokraatit	11,1	50	1	51
Kotimme on Venäjä	9,9	45	10	55
Jabloko	6,9	31	14	45
----- 5 % äänikynnys -----				
Naisten puolue	4,6	-	3	3
Työtätekevä Venäjä	4,5	-	1	1
Venäjän Yhteisö	4,3	-	5	5
Svjatoslav Fjodorovin puolue	4,0	-	1	1
Venäjän Valinta	3,9	-	9	9
Agraaripuolue	3,8	-	20	20
Muut yhteensä	21,9	-	29	29
Sitoutumattomat	-	-	78	78
Kaikkia vastaan	2,8			
Hylättyjä ääniä	1,9			
Äänestysprosentti	64,4			

Lähde: White ym. 1997, 224-225.

reistä piti saada 1 % äänioikeutetuista ehdokkuuden taakse). Lopullisesti vaaleihin osallistui 43 ryhmittymää 5 675 ehdokkaallaan. Ehdokkaista 2 751 oli yhden edustajan vaalipiireissä eli vähän yli 12 ehdokasta kutakin vaalipiiriä kohden. Sitoutumattomia oli näistä ehdokkaista liki kolmannes. Eniten näitä alueellisia ehdokkaita oli puolueista liberaalidemokraateilla ja kommunisteilla yli 80 prosentissa sekä muilla suurilla ryhmittymillä noin puolessa vaalipiireistä (Sakwa 1996, 109; Hill 1997, 93-98; White ym. 1997, 200-204).

Monilukuisten puolueyhmittymien vuoksi vain neljä puoluetta pääsi yli viiden prosentin äänikynnyksen jakamaan valtakunnallisia 225 edustajapaikkaa. Yhden edustajan vaalipiireistä tuli valituksi vielä 18 muun ryhmittymän edustajia. Sitoutumattomia tuli valituksi nyt tuntuvasti vähemmän kuin vuoden 1993 vaaleissa, mutta nytkin heitä oli vielä 78. Kaikkia 43 puoluetta tai ryhmittymää vastaan äänesti 2,8 prosenttia äänestäneistä ja hylättyjäkin vaalilippuja oli 1,9 prosenttia. Äänestysprosentti oli vielä 64,4 prosenttia.

Vaalien suurin yllätys oli Kotimme on Venäjä -ryhmittymän huono menestys. Olihan tämä maan hallituksen valtapuolue saatu aikaiseksi suurella kampanjalla ja sillä oli varoja käydä vaalitaistoa. Liberaalidemokraatit menettivät kannatustaan ja paikkojaan, mikä oli odotettuakin. Venäjän Naiset -ryhmittymä jäi alle viiden prosentin äänikynnyksen, sillä enää vain joka kymmenes nainen äänesti tätä puoluetta (White ym. 1997, 226-227). Kommunisteista tuli suurin puolue, sillä se sai huomattavan määrän edustajiaan läpi myös yhden edustajan vaalipiireistä. Kenraali Aleksander Lebedin johtama Venäjän Yhteisö -ryhmittymä ei saanut viittä prosenttia äänistä eli se menestyi ennstettua huonommin.

Venäjän vaalijärjestelmä ei ole suhteellinen (äänien ja paikkojen suhde). Verrattaessa tätä äänien ja paikkojen epäsuhtaa muihin maihin Venäjän vaalijärjestelmä aiheuttaa suurimman suhteettomuuden (White ym. 1997, 227-228). Vain 32 prosenttia valitsijakunnasta sai puoluevaaleissa äänestämänsä ryhmän ehdokkaita valituksi.

Vaalit olivat jälleen duuman voimasuhteiden muodostuksen ensimmäinen vaihe. Toinen on vaalien jälkeen, kun suuri osa sitoutumattomina valituista ehdokkaista pyrkii löytämään poliittisen kotinsa. Osa näistä ehdokkaista on jo ollut jonkin puolueen jäseniä tai hyvin lähellä jotakin puoluetta, mutta vaalikannatuksen maksimoimisen nimissä heidän on ollut parempi esiintyä sitoutumattomana paikallisissa yhden henkilön vaalipiireissä. Toisaalta duumassa toimiva vähintään 35 edustajan fraktio saa eräitä etuja, kuten palkattua henkilökuntaa ja työtiloja, mikä vuoksi nämä sitoutumattomat edustajat pyrkivät hakeutumaan jonkin ryhmän yhteyteen.

Muista entisistä sosialistisista maista poiketen venäläiset eivät pidä uutta poliittista järjestelmäänsä paljoakaan kommunistista systeemiä parempana. Kansalaiset eivät ole sitoutuneet puoluepoliittisesti. ”Vaalikarjan” typologisoinnissa 33 prosenttia heistä luokitellaan ryhmään ”antiparty nonvoters”(puoluevihamieliset äänestämättömät) ja 40 prosenttia ”uncommitted untrusting voters”(sitoutumattomat epäluuloiset äänestäjät) (White ym. 1997, 137–138). Peräti 70 prosenttia äänestäneistä valitsi eri puolueen valtakunnallisessa puoluevaalissa verrattuna hänen antamaansa ääneen yhden edustajan vaalipiirissä. Toki tätä lukua suurentaa sitoutumattomien ehdokkaiden suuri määrä näissä vaaleissa. Venäjän puoluelaitos oli vielä kehittymätön ja sillä oli heikot edellytykset kansalaisten poliittiseen mobilisoimiseen. Mitään sosioekonomisia rakenteellisia perusteita ei löytynyt puoluevalinnalle. Puolueilla ei ollut kommunisteja lukuun ottamatta vahvaa luokkapohjaa. Puoluekannatus selittyi jonkin verran poliittisilla asenteilla (Wyman ym. 1995, 131–139 ja White ym. 1997, 229–239).

Duuman vaalit 1999

Duuman joulukuun 1999 vaaleihin valmistaututtiin perinteen mukaisesti. Uudet liittoutumat alkoivat syntyä jo alkuvuodesta. Osa näistä liittoutumista tähtäsi jo vuoden 2000 presidentinvaaleihin. Monet rekisteröidyt pienpuolueet liittoutuivat yhteen tai toimivat joidenkin uusien liikkeiden bulvaaneina, jotta nämä voisivat osallistua vaaleihin.

Määräaikaan (24.10.) mennessä oli ehdokaslistansa jättänyt 31 liittoutumaa. Listat vahvis-

tettiin 7. marraskuuta ja vaalit olivat 19. joulukuuta. Vaaleihin oli tullut uutta länsimaista korostusta. Viiden tuhannen ehdokkaan joukossa myös julkisuuden henkilöt komeilivat puolueiden valtakunnallisilla listoilla. Rynnäkkökiväärin keksijä Mihail Kalashnikov lienee näistä ainakin Venäjällä tunnetuin. Urheilukin oli tullut nyt voimakkaasti mukaan kuvaan. Painin olympiavoittaja Aleksander Karelin oli ehdokkaana Yhtenäisyys-Medved (Karhu) -puolueessa ja hiihtäjä Jelena Välbe ympäristöliike Kedrin (Setripuu) listoilla.

Oman osansa saivat julkisuudesta monet enemmän tai vähemmän rikollisiin toimiin liittyneet ehdokkaat, jotka näin pyrkivät hankkimaan itselleen duuman jäsenenä oikeudellisen koskemattomuuden, mikä oli ollut tyypillistä toki jo edeltävissäkin vaaleissa. Liberaalidemokraattien koko valtakunnallinen lista hylättiin, sillä siinä oli ehdokkaana niin moni rikolliseksi leimattu henkilö. Kolmen kärkiehdokkaan joukossa oli Interpolinkin etsintäkuuluttama alumiinikuningas Aleksander Bykov. Bykovin ehdokkuutta ei evätty murhaepäilyjen vuoksi, vaan siitä syystä, että hän ei ollut ilmoittanut viranomaisten mielestä oikein omaisuuttaan. Jokaisen ehdokkaan tuli ilmoittaa tulonsa ja omaisuutensa. Tämän hylkäämisen seurauksena muodostettiin uusi lista nimellä ”Zhirinovskin blokki”.

Monet liike-elämän edustajat tahtoivat myös saada koskemattomuuden. Näiden joukossa oli Boris Berezovski, joka asettui ehdolle Kaukasiassa sijaitsevassa Karatshajevo-Tsherkessijan tasavallassa. Sibneft öljy-yhtiön suuromistaja ja niinikään Jeltsinin perheen läheinen Roman Abramovitsh oli ehdokkaana kaukana Moskovasta Tshukotkan niemimaalla kaukoidässä. Näillä syrjäisillä ja köyhillä alueilla katsottiin ennen vaaleja rikkaiden pystyvän tarjoamaan äänestäjille sellaisia etuja, että heidän valintansa olisi melko varma.

Hyvissä ajoin ennen vaaleja perustettiin Isänmaa – Koko Venäjä -liike, jonka johtohahmoina olivat Moskovan pormestari Juri Lushkov sekä entinen pääministeri Jevgeni Primakov. Lushkov oli perustanut Isänmaaliikkeen jo marraskuussa 1998. Koko Venäjä-liikkeen perusti Tatarstanin presidentti Mintimer Shajmijev keväällä 1999. Nämä yhdistyivät elokuussa 1999. Tälle liikkeelle ennustettiin suurta vaalivoittoa, sillä olihan

Taulukko 4. Duuman vaalien tulokset joulukuussa 1999.

	Puoluelista %	paikat	Enemmistö vaalipiirit	Yht.
Kommunistit	24,3	67	55	112
Yhtenäisyys	23,2	64	9	73
Isänmaa - Koko Venäjä	13,1	36	32	68
Oikeistovoimien liitto	8,6	24	5	29
Liberaalidemokraatit	6,4	17	2	19
Jabloko	6,0	17	5	22
----- 5 % äänikynnys -----				
Työätekevä Venäjä	2,2	-	-	-
Naisten puolue	2,1	-	-	-
Eläkeläisten puolue	2,0	-	2	2
Kotimme on Venäjä	1,2	-	8	8
Muut yhteensä	6,1	-	10	10
Sitoutumattomat	-	-	87	87
Kaikkia vastaan	3,3			
Hylättyjä ääniä	1,5			
Äänestysprosentti	60,5			

mielipidetiedustelujen mukaan sen kannatus elokuussa noin 20 prosenttia. Samaan aikaan kommunistien kannatus oli 30 prosenttia.

Taloussuodistuksen entiset voimahahmot, Jegor Gaidar, Anatoli Tshubais, Boris Nemtsov ja Sergei Kirijenko, perustivat monien pienpuolueiden pohjalta Oikeistovoimien liiton, jonka kannatus oli ennen vaaleja äänestyskynnyksen alapuolella. Vaaliliitto julkaisi vaalien alla Oikeiston manifestin, jossa se esitteli oman oikeistoliberaalisen ohjelmansa tärkeimpänä arvonaan vapaus. Näiden monien uusien liikkeiden esilletulon vuoksi kommunistien kannatus laski elokuun 30 prosentista marraskuun kahteenkymmeneen.

Huimimman nousun suoritti vasta syyskuussa perustettu Yhtenäisyys(karhu)puolue, jonka tehtävänä oli Isänmaa – Koko Venäjä -liikkeen kannatuksen laskeminen ja Kremlin tukeminen. Varsin monet Isänmaaliikkeettä lähellä olleet kuvernöörit siirtyivätkin uuden puolueen riveihin. Puolueen listavaalien kärkinimenä oli jo edellä mainitun painija Karelinin lisäksi varsin suosittu hätätilaministeri Sergei Shoigu. Liike oli loka- ja marraskuussa vielä viiden prosentin äänestyskynnyksen tietämissä, mutta joulukuussa se ampaisi suureen nousuun yhdessä pääministeri Vladimir Putinin suosion kera.

Vanhoista puolueista Venäjän federaation kommunistinen puolue oli yhä voimissaan. Kuten edellä kävi ilmi, sen gallupkannatus oli hyvin korkealla, mutta vaalien lähetessä se menetti suosiotaan. Perinteisesti myös monet muut noin prosentin gallupkannatuksen omaavat kommunistiset liikkeet osallistuivat vaaleihin. Näistä eniten huomiota ulkomaisissa tiedotusvälineissä sai uusi Stalinistinen blokki SNTL:n puolesta. Liikkeen johdossa oli mm. Josif Stalinin pojanpoika Jevgeni Dshugasvili.

Jabloko oli myös yhä hengissä. Tämän idealistien puolueen gallupkannatus keikkui kymmenen prosentin paikkeilla. Puolue oli saanut riveihinsä entisen pääministeri Sergei Stepashinin. Jablokolla oli oma Venäjän tervehdyttämisohjelma laadittuna näitä vaaleja varten. Kuten tavallisesti eivät esitetyt asiat vaan mielikuvat ratkaisivat äänestäjien valinnat. Jabloko kärsi eniten arvostellessaan perinteisesti Kremlin sotaseikkailuja Tshetssheniassa. Puolueen edustajat leimattiin jopa vanhaan tapaan ”pettureiksi ja isänmaan vihollisiksi”.

Vaalitaistelu oli muutenkin perinteisen venäläistä. Vaaliohjelmat eivät olleet länsimaisia debatteja eri puolueiden välillä, vaan todellista loan heittoa erityisesti valtiollisten tv-kan-

vien kautta. Hallitusta lähellä olevat RTR ja ORT mustamaalasisivat erityisesti uutta Isänmaa – Koko Venäjä -liikettä ja sen edustajia, Juri Lushkovia ja Jevgeni Primakovia.

Edellisten vaalien voittaja, Kotimme on Venäjä, oli surkastunut prosentin gallupkannatukseen, vaikka puolueen johdossa olivat yhä edelleen Viktor Tshernomyrdin, Vladimir Ryskhoi ja Dimitri Ajatskov. Liberaalidemokraatit eivät saaneet hyväksytyksi omaa valtakunnallista ehdokaslistaansa kuten edellä on käynyt ilmi. Tämän puolueen kannatus oli laskenut edellisistä vaaleista ja se oli ennen vaaleja äänikynnyksen tietämissä.

Vaalit selkeennyttivät osaltaan Venäjän poliittista kenttää. Suuri määrä sirpalepuolueista jäi varsin alhaiseen kannatukseen, ja vain kuusi puoluetta ylitti äänikynnyksen. Valituista kansanedustajista peräti kolme neljäsosaa oli uusia. Vaalien suurin yllätys oli uuden Kremlin valtapuolueen, Yhtenäisyyden, menestys, jota siivitti Tshetsshenian sotamenestys. Alueellisesti puolue ei ollut vielä pystynyt organisoitumaan, jolloin sen duuman jäsenten osuus tuli lähinnä valtakunnalliselta listalta.

Entinen valtapuolue, Kotimme on Venäjä, sai enää läpi edustajia yhden edustajan enemmistövaalipiireistä. Vastaavasti edellä mainitut suurella rahalla kampanjoineet uusrikkaat tulivat valituksi näistä enemmistövaalipiireistään. Samana päivänä suoritettujen kuvernöörin vaalien tärkein tulos tuli Moskovasta, jossa Juri Lushkov tuli valituksi 71,5 prosentin kannatuksella.

Kommunistit ovat yhä suurin puolue, ja ilman sitä on maata hankala hallita, sillä muiden puolueiden yhteistyö kangertelee vailla yhteisiä poliittisia tavoitteita. Yllätys koettiin heti duuman ensimmäisessä istunnossa, kun 18. tammikuuta Yhtenäisyyden, kommunistien ja liberaalidemokraattien äänin valittiin puhemieheksi edelleen kommunistien Gennadi Zeleznjov äänin 285 – 2, sillä Isänmaa – Koko Venäjän, Jablokun ja Oikeistovoimien liiton edustajat olivat vastalauseksi poistuneet salista. Sama ”tynkäduuma” valitsi kaikki duuman työelimet ja niiden puheenjohtajat. Ulosmarssineet ryhmät palailivat pikkuhiljaa takaisin duuman toimintaan. Helmikuun 16. päivänä valittiin duuman varapuhemiehiksi Oikeistovoimien Boris Nemtsov, Jablokun Vladimir Lukin ja Isänmaa – Koko Venäjän Georgi Boos.

Puoluekirjo

Puolueiden asema Venäjällä ei ole keskeinen. Puolueet ovat eräänlaisia joidenkin henkilöiden ympärille keskittyneitä vaalikoneistoja vailla kattavaa poliittista ohjelmaa. Osa näistä henkilöyhteyksistä on perua jo Gorbatshovin kaudelta, jolloin perestroikan ja glasnostin hengessä pystyttiin esittämään jo poliittisia vaihtoehtoja. Vuoden 1990 lain mukaan oli mahdollisuus perustaa puolueita ja muita yhteiskunnallisia järjestöjä (Hill 1997, 87–89).

Taloussuudistus oli hyvin uusliberalistinen. Tämän vuoksi politiikkaankin tuli pyrkiä istutamaan liberalismin siemen. Tämä ei ole helppo tehtävä, sillä venäläisen dualistisen perinteen mukaisesti keskustelua käytiin liberalismi/totalitarismi(nationalismi)-ulottuvuuksilla puoluejärjestelmän syntyaikoina. Länsi-Euroopan perinteiset ideologiamallit sosialidemokratia ja sosiaalinen markkinatalous eivät olleet esillä. Ongelmaksi nousi myös selkeiden, eri yhteiskuntaryhmiä mobilisoivien aatteiden puuttuminen (Piirainen 1995, 64–65).

Länsimaiseen modernisoitumiskehitykseen liittyy elimellisenä osana myös puoluejärjestelmän kehittyminen yhteiskunnallisten ristiriitojen pohjalta. Tästä on kehitetty eräs paljon käytetty puoluejärjestelmän kuvaus, Lipset – Rokkan -malli, missä selitetään luokka- ja aluepohjalta syntyneiden puolueiden kehityslogiikkaa. Länsimaista valtiokehitystä ei ole tapahtunut Venäjällä, minkä vuoksi tämä malli ei kuvaa puolueita Venäjällä (Sakwa 1995, 183–193 ja White ym. 1997, 64–65).

Puolueilta puuttuvat pitkälti perinteiset poliittiset ohjelmat. Puolueet pyrkivätkin julkisuuteen muilla keinoin, kuten tavaroilla (esimerkkinä ehdokkaan oma pullote ”Zhirinovski-vodka”, sillä onhan ehdokkaan perinteisenä vaatimuksena aina vuoden 1991 presidentinvaaleista lähtien ollut halpa vodka) ja populistisilla vaatimuksilla. Tämä suurten poliittisten projektien puute lienee eräs keskeinen ongelma koko maan politiikassa. Kansakuntaa ei pystytty mobilisoimaan yhden suuren tehtävän taakse tilanteessa, missä markkinavoimat ovat atomisoineet toiminnan ja suurin osa ihmisistä pyrkii vain pysyttelemään leivän syrjässä kiinni tai edes sen tuntumassa.

Ideologisten puolueiden puute on ymmärret-

tävä Venäjän perinteen pohjalta. Monet historioitsijat ovat pitäneet vain Katariina Suurta ideologisena johtajana. Yleisesti hallitsijoiden ei ole tarvinnut perustaa toimenpiteitään mihinkään oppiin, vaan valta on ollut riittävä toiminnan perusta. Näissä olosuhteissa ei ole syntynyt mitään vankkoja ideologisia liikkeitä (Mazel 1999, 133). Kommunistien teot eivät perustuneet ideologiaan vaan valtaan.

Vaikka duuman merkitys onkin alisteinen presidentin vallalle ja hallinnolle, niin puolueet näyttävät omassa roolissaan merkittävää osaa. Duuma voi estää uudistuspyrkimykset ja on suurelta osin näin toiminutkin. Venäjän puolueet on jaoteltu eräissä tutkimuksissa viiteen ryhmään: Liberaalit uudistuspuolueet (mm. Jabloko ja Venäjän Valinta), hallituksen kannattajat (Kotimme on Venäjä), ”hyvinvointivaltio”-puolueet (mm. Naispuolue), kommunistien perilliset (mm. kommunistit, agraaripuolue) ja kansallis-isänmaalliset ryhmät (mm. Liberaalidemokraatit, Dershava=Valtakunta) (White ym. 1997, 204–212). Toisena tällaisena jaotteluna voidaan mainita nelijako: Vasemmistokonservatiivit, demokraattiset zapadnikit, kansallispatriootit ja keskustalaiset konformistit (Karppinen 1999, 248).

Ehkä parhaan puolue-erottelun on tehnyt Ulkopoliittisen instituutin tutkijaryhmä, jonka jaottelu on kuviossa 1. Tämän jaottelun lähtökohdista on perestroikan aikainen kommunistisen puolueen sisäinen kehitys erilaisiin fraktioihin. Gorbatshevilaaisesta linjasta ovat syntyneet keskustan puolueet, jotka samalla ovat yleensä olleet myös vallassa olevan hallituksen tukipuolueita. Keskustaan on lukeutunut yleensä suurin määrä maan lukuisista pienpuolueista. Demokraattisesta linjasta kehittyivät lukuisat uudistuspuolueet, joiden kannatus keskittyi Venäjän valintaan ja Jabloko-puolueeseen. Nationalistisen linjan perillisiä on suuri määrä, mutta vain liberaalidemokraatit ovat saaneet niistä huomattavaa kannatusta. Marxilaisesta linjasta ovat syntyneet lukuisat kommunistiset puolueet. Venäjän puoluekirjolle on tunnusomasta, että ympyrä sulkeutuu kansallispatrioottien ja vasemmiston läheisyyteen ja yhteistyöhön (UPI 1999, 17–19).

Puolueanalyysissä ei pidä kiinnittää huomiota vain puolueiden mahdollisiin eroihin, vaan enemmänkin mielenkiintoa on puolueiden sisä-

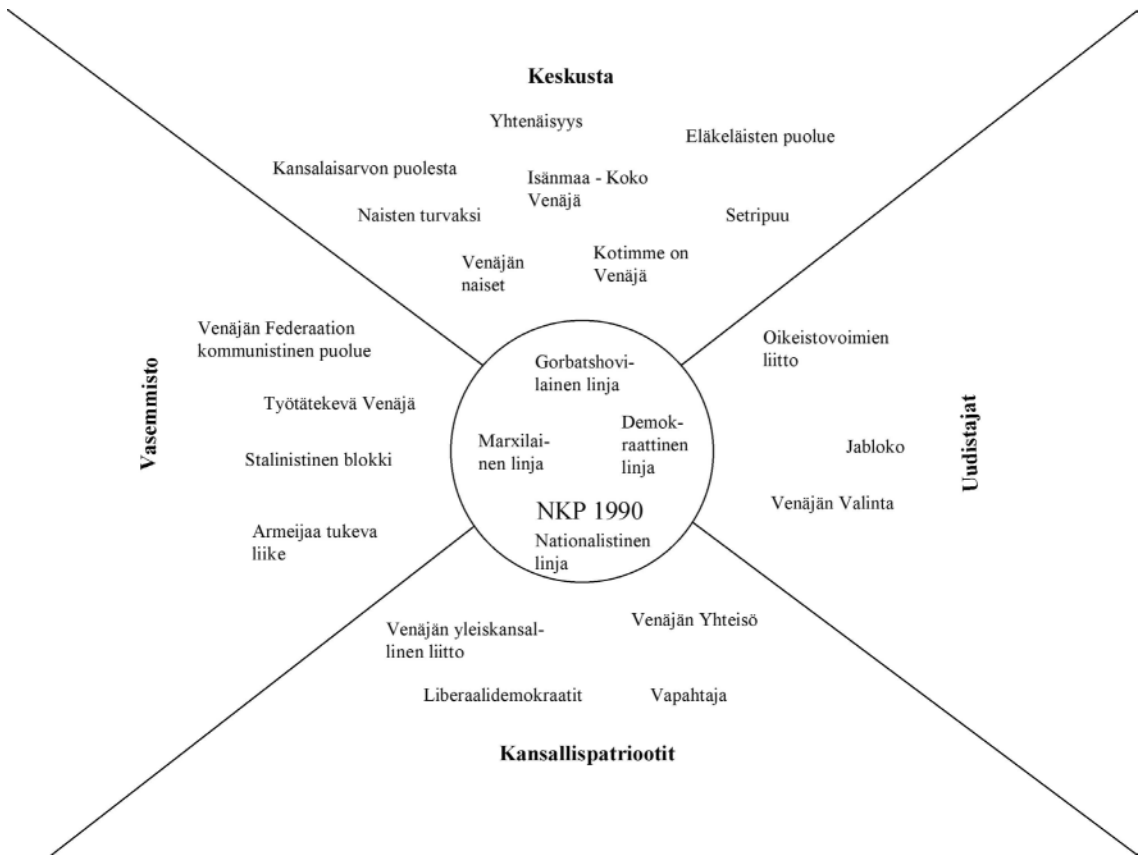
sellä hajonnalla. Venäjän puolueet ovat sisäisesti varsin kirjavia, sillä niihin liittyvät ja niistä eroavat toisistaan poikkeavat poliittiset johtajat varsinkin siirtymäkautena, jolloin eliittirakenteet ovat vakiintumattomia.

Puolueista vain kommunistiset liikkeet ovat organisoituja ja omaavat suurehkon jäsenkunnan. Agraaripuolue ilmoittaa jäsenmääräkseen 300 000. Näillä liikkeillä on toimivat perinteiset organisaationsa, vappu- ja vallankumousjuhlaansa sekä muut perinteiset tapansa. Liberaalidemokraatit ilmoittavat jäsenmääräkseen 170 000 ja heillä on toimintaa kaikissa liittovaltion 89 alueellisessa subjektissa. Aatteellisesti lähinnä länsimaista puoluetta muistuttavalla Jabloko-puolueella on vain 4 000 jäsentä eli tällaiselle joukolle 200 000 nimen kerääminen vaaleja varten on jo todellinen tehtävä (Hill 1997, 98–101).

Alueellisesti tarkasteltuna ovat monet reformipuolueet edellä mainitun Jablokun lisäksi Venäjän Valinta ja Kotimme on Venäjä voimakkaasti keskittyneet suuriin kaupunkeihin, kun taas agraaripuolue on, kuten arvata saattaa, maaseudun puolue. Kommunistit saavat kannatusta ja heillä on ehdokkaita tasaisesti maan eri alueilla (Moser 1999, 153–154).

Puolueet syntyvät ja kuihtuvat nopeasti. Uudet valtarakenteet muuttavat puoluekirjoakin. Voittoisien duuman- ja presidentinvaalien jälkeen Yhtenäisyys-liike muuttui todelliseksi puolueeksi, joka imaisi itseensä entisen valta-puolueen Kotimme on Venäjän kuten myös useiden kuvernöörien ennen vaaleja organisoiman Koko Venäjä -liikkeen. Uusi puolue ilmoitti jäsenmääräkseen 128 000, joten se on kommunistien ohella ainut todella suuren jäsenorganisaation omaava puolue Venäjällä. Kesäkuun 19. päivänä vuonna 2000 Yhtenäisyydestä tuli Venäjän 61. rekisteröity puolue.

Valta ja vallassa pysyminen ovat suuresti vaikuttaneet Venäjän puoluerakenteeseen. Kun maassa ei ole toimivaa parlamentarismia toimivine oppositioineen tai oikeammin maassa on toiminut varsin laaja mutta täysin hajanainen oppositio, josta ei kuitenkaan ole ollut hallituksen haastajaksi, hallituksen tueksi on rakennettu aina jokin puolueyhmittymä. Venäjän Valinta oli reformistien luomus talousuudistuksen alkuaikojlta, Kotimme on Venäjä oli Jeltsinin ajan luomus. Putinin ajalta on Yhtenäisyys, josta tuli jou-

Kuvio 1. Venäjän puoluekartta.

Lähde: Mukailten UPI 1999, 39.

lukuussa 2001 suurpuolue Yleisvenäläinen Puolue Yhtenäisyys ja Isänmaa. Nimihirviö juontuu uudesta liittoumasta, jossa Putinin vallan taakse tulivat myös Isänmaa ja Koko Venäjä. Puolueen säännöt ja johtomallikin ovat perua NKP:n ajoilta, ja oppositio onkin syyttänyt tätä uutta puoluetta yhden asian liikkeeksi presidentin vallan vahvistamiseksi. Puolueen perustuva kokouskin sujui entiseen neuvostomalliin, sillä kaikki ehdotukset hyväksyttiin yksimielisesti. Puolueen johtotroikan muodostivat hätätilaministeri Sergei Shoigu, Moskovan kaupunginjohtaja Juri Lushkov ja Tatarstanin presidentti Mintimer Shajmijev, joista viimeksi mainitut olivat Isänmaa – Koko Venäjä -liikkeen johtajat.

Kommunistisetkin liikkeet ovat pyrkineet eroon entisestä fraseologiastaan. Sana kommunismi ei enää esiinny ohjelmissa eikä julis-

tuksissa. Nyt iskulauseina ovat sosialismi, demokratia ja kehitys (White 1997, 26). Toisaalta suuri osa kansasta, erityisesti vanhemmasta väestä, kaipaa yhä entisiä ”hyviä aikoja”. Täten perinteisillä kommunistisillakin arvoilla ja fraaseilla on kaikupohjaa.

Kommunistit erityisesti puheenjohtajansa Zjuganovin johdolla ovat pyrkineet korostamaan Venäjän nationalistisia arvoja. Entiset internationalistit puhuvat nyt venäläisestä kansakunnasta ja käyttävät uskontofilosofista yhteisökäsitystä (sobornost) ja ovat suuntautuneet vahvasti maan euraasialaisen kehityksen suuntaan pois länsimaistumisesta. Uusi oppi on kohdistettu länsimaita ja kapitalismia vastaan. Muuttaahan muutoin kapitalismi ihmisen hyödykkeeksi ilman uskontoa ja isänmaata (Salomaa 1995, 194; Patomäki ja Pursiainen 1998,

13; Karttunen 1999, 88).

Vihreät ovat osallistuneet joihinkin vaaleihin jopa valtakunnallisella listallaan. Tämän liikkeen ongelmana on hajanaisuus, sillä ideologisesti vihreitä liikkeitä, jotka pääasiassa ovat alueellisia, on aina kansallis-sosialistisesta vihayreydestä anarkistisiin liikkeisiin asti (Patomäki ja Pursiainen 1998, 38).

Nykyinen puoluerakenne ei ole saanut aikaiseksi minkäänlaista puolueisiin sitoutumista, sillä peräti 78 prosenttia venäläisistä ei ole sitoutunut mihinkään puolueeseen. Vastaavat luvut ovat USA:ssa 13 ja Britanniassa 8 (Moser 1999, 147). Näin ollen ei ole ihmeellistä, ettei puoluejärjestelmä ole poliittista vakautta luova tekijä, sillä sen voimasuhteet saattavat muuttua rajustikin vaaleista vaaleihin, ja kuten edellä on jo todettu, niin edustuselimissä jopa vaalien välilläkin.

Puolueet eivät pysty mobilisoimaan kansaa poliittiseen toimintaan. Poliittisen passiivisuuden kasvu on näkynyt myös siinä, ettei kansaa saada enää kaduillekaan. Toki suuret kansanjoukot ovat Venäjän murroksissa olleet aina poikkeustapauksia, sillä niin vuoden 1917 kuin 1993 tapahtumissa kaduilla oli vain pieni äänekäs vähemmistö. Venäläisistä on tullut sosialismin ”kaikki on politiikkaa”-kauden jälkeen poliittikkaviihamielisiä. Tällöin on vaikea jopa mahdotonta toteuttaa poliittista mobilisaatiota (Kivikoski 2000).

Neuvostovallan aikana mobilisoitiin toki miljoonat liikkeelle. Vuoden 1947 massamarssit lienevät suurimmat. Niihin osallistui Moskovassa liki miljoona kansalaista. Vuonna 1989 saatiin enää organisoiduksi 160 000 osallistujaa, vaikka tuotantolaitokset ja muut organisaatiot olivat mukana järjestämässä näitä marsseja. Viimeinen järjestetty vallankumouksen juhlarasari oli vuonna 1990. Vuoden 1991 melksissä väki oli taas kaduilla. Juuri tämä suuri kaduilla viikonloppuisin mieltään osoittanut kansalaisjoukko oli se voima, joka vauhditti Venäjän uudistuksia.

Vuonna 1991 vallankaappauksen aikoina kaikki asiat olivatkin jo ihan toisin. Nyt eri ryhmät kokoontuivat mielenosoituksiinsa eri paikkoihin. Kommunistit saavat yhä suurimman väkimäärän liikkeelle, mutta ne ovat vain varjoja entisen kauden massoista (Zdravomyslova ja Temkina 1996). Vaikka monissa muissakin en-

tisissä sosialistisissa maissa sovinnainen poliittinen osallistuminen onkin laskenut uuden demokratian syntymisen alkuhuumasta, niin protestipotentialisuus on pysynyt korkealla eli kansalaiset Venäjälläkin ovat valmiit osallistumaan erilaisiin protestitoimiin aivan samalla tasolla länsimaisiin kanssaveljiin ja -sisariin verrattuna (Nagle ja Mahr 1999, 233–234).

Puoluepoliittiset taistelut ovat Venäjällä paljolti poliittisten johtajien välistä kukkotappelua. Asiat eivät tappele vaan miehet. Aatteellisuus ei jaa rintamalinjoja vaan etujen metsästyks. Puolueilla ei ole länsimaistyypisiä kehitykseen tähtäviä ohjelmia. Puolueet ovat suurelta osin valtataistelun välineitä. Puoluejärjestelmän epästabiilisuutta on korostanut itsekin duuman jäsenenä toimiva ja Jabloko-puoluetta johtava Grigori Javlinski (Javlinski 1997, 7).

Jablokon syntyhistoria on tyypillisen nykyvenäläinen. Javlinskin lisäksi sen ensimmäisen johtoryhmän muodostivat Jeltsinin neuvonantajana toiminut Juri Boldyrev ja entinen USA:n suurlähettiläs Vladimir Lukin. Tämäkin ryhmittymä hajosi pian perustamisensa jälkeen. Vuoden 1995 duuman vaaleihin perustettiin Jeltsinin ja Tshernomyrdinin myötävaikutuksella Kotimme on Venäjä -liittoutuma, jolla oli läheiset suhteet Gazpromiin. Kaikki puolueet ovat enemmän tai vähemmän sidoksissa taloudelliseen eliittiin. Jablokoa lähellä ovat Mostja Menatep-pankit, joilla on lisäksi läheiset suhteet maan hallitukseen. Vuoden 1999 duuman vaalien ja Putinin presidentiksi valinnan jälkeen Jabloko ja Oikeistovoimien liitto ilmoittivat yhdentymisestään, mikä tulisi toteuttaa kaikilla tasoilla kahdessa vuodessa.

Toisaalta ei pidä täysin aliarvioida sitä poliittista kehitystä kohti demokratiaa, mikä Venäjällä on tapahtunut. Kehitys on ollut suurelta osin edellä esitettyjen massayhteiskuntateorioiden mukaista puolueiden voimasuhteiden ja jopa puoluerakenteen vaihdellessa suuresti vaalista toiseen ja jopa vaalien väliaikoinakin. Meidän ei pitäisi arvioida Venäjän kehitystä länsimaisilla mittareilla, sillä lienee selvää, ettei tähän maahan voi kehittyä nopeasti länsimaista poliittista järjestelmää. Toisaalta on osin ihmeteltävä, kuinka paljon Venäjän järjestelmä pyrkii lainaamaan muiden käytännöistä, erityisesti USA:n presidenttivaltaisesta järjestelmästä. Venäjän demokratisointi nykyisen taloudel-

lisen ahdingon vallitessa näyttää mahdottomalta yhtälöltä, sillä demokratiaan on siirrytty muualla taloudellisen kasvun myötä, jolloin jaettavaa on ollut enemmän. Tämä yhtälö on osoitettu oikeaksi myös yhteiskuntakyyberneettisessä tarkastelussa. Tämän mallin mukaan niukkuuden lisääntyminen johtaa yleisesti kontrollin lisäämiseen eikä vapausasteiden kasvattamiseen (Ahmavaara 1976, 202–220).

Olisiko Venäjällä mahdollista jokin kolmas tie kohti demokratiaa? Olihan maassa jo tsaarin aikana kokeiltavana zemstvo-järjestelmä, missä sosiaali- ja opetustoimen sektoreilla kehitettiin paikallishallintoa. Tämä kokeilu jäi silloin lyhytaikaiseksi. Toisaalta elyvä talous voi muuttaa nykyisen kehityksen kohti selkeää institutionaalista demokraattista järjestelmää, missä kansalaisyhteiskunta ja puolueet voivat löytää toisensa.

LÄHTEET

- Ahmavaara, Yrjö. 1976. *Yhteiskuntakyybernetiikka*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Allardt, Erik. 1964. *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Porvoo: WSOY.
- Brzezinski, Zbigniew K. 1967. *Ideology and Power in Soviet Politics*. New York: Praeger.
- Buckley, Mary. 1997. Women and Public Life. Teoksessa Stephen White, Alex Pravda ja Zvi Gitelman (toim.), *Developments in Russian Politics 4*. Ebbw Vale: McMillan Press.
- Dahrendorf, Ralf. 1990. *Reflections on the Revolution in Europe in a Letter Intended to Have Been Sent to a Gentleman in Warsaw, 1990*. London: Chatto ja Windus.
- Hill, Ronald J. 1997. Parties and Public Organizations. Teoksessa Stephen White, Alex Pravda ja Zvi Gitelman (toim.), *Developments in Russian Politics 4*. Ebbw Vale: McMillan Press.
- IISS. The International Institute for Strategic Studies. 1999. *The Military Balance 1999–2000*. Oxford: Oxford University Press.
- Javlinski, Grigori. 1997. Where is Russia Headed? An Uncertain Prognosis. *Journal of Democracy*, 8:1, 3–11.
- Kangaspuro, Markku (toim.). 2000. *Russia: More Different Than Most*. Saarijärvi: Kikimora Publications.
- Karppinen, Antti. 1999. *Venäjän aatetta jäljittämässä*. Helsinki: Otava.
- Kivikoski, Mikko. 2000. 'Anti-Politics' and Civil Society: Forgotten Idea in East Central Europe? Teoksessa Markku Kangaspuro (toim.), *Russia: More Different Than Most*. Saarijärvi: Kikimora Publications.
- Kivinen, Markku. 1998. *Sosiologia ja Venäjä*. Hämeenlinna: Tammi.
- Kornhauser, William. 1959. *The Politics of Mass Society*. New York: The Free Press.
- Laine, Jarmo. 1991. *Valtiososialistisen kontrollin olemus ja toiminta Tutkimus Neuvostoliiton valtion- ja taloushallinnon kontrollijärjestelmästä ennen perestroikaa*. Acta Universitatis Tamperensis A 305. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lehmusoksa, Risto. 1996. *Volodjan varjo Yrityksiä itäisen naapurin henkilöhistoriasta*. Keuruu: Otava.
- Lehtinen, Leena. 1997. Privatisoitavan osakeyhtiön oikeudellinen asema Venäjällä. *Idäntutkimus* 4:1, 34–44.
- Lentini, Peter (toim.). 1995. *Elections and Political Order in Russia The Implications of the 1993 Elections to the Federal Assembly*. Guildford: Central European University Press.
- Lentini, Peter. 1995a. Reforming the Soviet Electoral System. Teoksessa Peter Lentini (toim.), *Elections and Political Order in Russia The Implications of the 1993 Elections to the Federal Assembly*. Guildford: Central European University Press.
- Lentini, Peter. 1995b. Overview of the Campaign. Teoksessa Peter Lentini (toim.), *Elections and Political Order in Russia The Implications of the 1993 Elections to the Federal Assembly*. Guildford: Central European University Press.
- Luntinen, Pertti. 1981. *Keisari-Venäjän aatehistoria*. Helsinki: Gaudeamus.
- Luntinen, Pertti. 1986. Vanhan Venäjän viimeiset rauhan vuodet. Teoksessa *Venäjän ja Neuvostoliiton historia*. Helsinki: Otava.
- Maizel, Boris. 1999. The Postmodern Identity of Russia – and the West. *Critical Review* 13:1–2, 129–140.
- Meier, Reinhard ja Kathrin Meier. 1981. *Sowjetrealität in der Ära Breschnew*. Stuttgart: Seewald Verlag.
- Melin, Harri. 1996. *Suunnitelman varjossa Tutkimus yritysjohtajista Neuvostoliitossa ja Venäjällä*. Acta Universitatis Tamperensis A 489. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Moser, Robert G. 1999. Independent and Party Formation Elite Partisanship as an Intervening Variable in Russian Politics. *Comparative Politics* 31:2, 147–165.
- Nagle, John D. ja Alison Mahr. 1999. *Democracy and Democratization: Post-Communist Europe in Comparative Perspective*. London: Sage.
- Oliver, James H. 1969. Citizens Demands and the Soviet Political System. *The American Political Science*

- Review* 63:3, 465–475.
- Omelchenko, Elena ja Hilary Pilkington. 1995. Stabilization or Stagnation? A Regional Perspective. Teoksessa Peter Lentini (toim.), *Elections and Political Order in Russia The Implications of the 1993 Elections to the Federal Assembly*. Guildford: Central European University Press.
- Paastela, Jukka. 1998. Jatkuvuuskien ja jatkumattomuuksien dialektinen yhteys? Stalinismi-ilmion selittämistä. Teoksessa *Tieto, valta ja maailmanpolitiikka*. Studia Politica Tamperensis. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Patomäki, Heikki ja Christer Pursiainen. 1998. Against the State, With(in) the State, or a Transnational Creation: Russian Civil Society in the Masking? *Ulkopoliittinen instituutti Working Papers* 4/1998.
- Pesonen, Pekka. 1999. *Venäjän kultuurihistoria*. Tampere: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Piirainen, Timo. 1995. Minne menee Venäjä? Yhteiskunnallisen kehityksen vaihtoehdot -symposiumi Moskovassa 15–18.12.1994. *Idäntutkimus* 2:1, 64–68.
- Rancour-Laferrriere, Daniel. 1995. *The Slave Soul of Russia: Moral Masochism and the Cult of Suffering*. New York: New York University Press.
- Remington, Thomas F. 1997. From Soviets to Parliamentarism. Teoksessa Stephen White, Alex Pravda ja Zvi Gitelman (toim.), *Developments in Russian Politics* 4. Ebbw Vale: McMillan Press.
- Remnick, David. 1997. Can Russia Change? *Foreign Affairs* 76:1, 35–49.
- Rytilä, Tuula. 1993. Venäjän keskeiset taloustapahtumat huhti-kesäkuussa 1993. *Suomen Pankin Idäntalouksien katsauksia* 6, 57–65.
- Sakwa, Richard. 1995. The Development of Russian Party System. Teoksessa Peter Lentini (toim.), *Elections and Political Order in Russia The Implications of the 1993 Elections to the Federal Assembly*. Guildford: Central European University Press.
- Sakwa, Richard. 1996. *Russian Politics and Society*. London: Routledge.
- Sakwa, Richard. 1997. From the USSR to Postcommunist Russia. Teoksessa Stephen White, Alex Pravda ja Zvi Gitelman (toim.), *Developments in Russian Politics* 4. Ebbw Vale: McMillan Press.
- Salomaa, Markku. 1995. *Teräksenkovaa politiikkaa läntisiä arvioita Venäjän sotilaspolitiikan suunnasta*. Tampere: Gaudeamus.
- Sharlet, Robert. 1997. The Progress of Human Rights. Teoksessa Stephen White, Alex Pravda ja Zvi Gitelman (toim.), *Developments in Russian Politics* 4. Ebbw Vale: McMillan Press.
- Skillen, Daphne. 1995. Media Coverage in the Elections. Teoksessa Peter Lentini (toim.), *Elections and Political Order in Russia The Implications of the 1993 Elections to the Federal Assembly*. Guildford: Central European University Press.
- Stranius, Pentti. 1998. Venäjän intelligentsija – 60-lukulaiset ja 80-luvun murros. *Idäntutkimus* 5:3, 7–24.
- Troitski, Artemi. 1999. *Kiinnostavia aikoja. Kirjoituskisa 90-luvun Venäjältä*. Helsinki: Like.
- Ulkopoliittinen instituutti (UPI). 1999. *Venäjä 2000. Demokratian tila, puoluejärjestelmä ja duuman vaalit*. Venäjä 2000 sarja 4/1999.
- Valkonen, Martti. 1996. Neuvostoliiton lopun aika. Teoksessa Anne Sailas, Ilmari Susiluoto ja Martti Valkonen. *Venäjä – jättiläinen tuuliajolla*. Helsinki: Edita.
- Voronkov, Viktor. 1996. Dissidenttien rooli kansalaisyhteiskunnan muotoutumisessa. Teoksessa Ilkka Liikanen ja Pentti Stranius (toim.), *Matkalla kansalaisyhteiskuntaan? Liikettä ja liikkeitä Luoteis-Venäjällä*. Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 115. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Weber, Max. 1972. *Wirtschaft und Gesellschaft Grundriss der Verstehenden der Soziologie*. Tübingen: J.B.C. Mohr.
- White, Stephen, Alex Pravda ja Zvi Gitelman (toim.). 1997. *Developments in Russian Politics* 4. Ebbw Vale: McMillan Press.
- White, Stephen, Richard Rose ja Ian MacAllister. 1997. *How Russia Votes*. New Jersey: Chatman.
- Wyman, Matthew, Bill Miller ja Stephen White ja Paul Heywood. 1995. Parties and Voters in the Elections. Teoksessa Peter Lentini (toim.), *Elections and Political Order in Russia The Implications of the 1993 Elections to the Federal Assembly*. Guildford: Central European University Press.
- Yergin, Daniel ja Thane Gustafson. 1995. *Russia 2010 and What It Means for the World*. New York: Vintage Books.
- Zdravomyslova, Jelena ja Anna Temkina. 1996. October Demonstrations in Russia: From the Official Holiday to a Protest Manifestation. *Idäntutkimus* 3:2, 6–22.
- Åslund, Anders. 1995. *How Russia Became a Market Economy*. Washington D.C.: The Brookings Institution.